

LENGYEL ANDRÁS

Modernitások, alkotók, párbeszéd

SIPOS LAJOS KÖNYVÉRŐL

Savaria University Press
Szombathely, 2016
442 oldal, 3500 Ft

Sipos Lajos új könyve úgynevezett vegyes tematikájú kötet: tanulmányok, esszék, kritikák gyűjteménye. A szerző („civilben”: emeritus professzor), aki elsősorban Babits-kutató, s úgy tudom, most is egy nagy, összegző Babits-monográfiára készül, mint minden irodalomtörténész, pályája során – hol személyes érdeklődésből, hol szerkesztői felkérésre, hol egy-egy kutatástörténeti véletlen lehetőségeivel élve – természetesen sok minden egyébről is írt, s a felhalmozódó „anyag” megmentése egy idő után már „kiköveteli” a kötetbe gyűjtést. Sipos Lajos e szakmai „kalandzásai”, hosszú, jó néhány évtizedes egyetemi oktatói múlttal a háta mögött, már csak helyzetéből adódóan is, önmagukon túl mutatnak, többletjelentéssel bírnak. Az ugyanis, ami, akárcsak alkalmilag is, írásra készítette, valamiképpen beépült oktatói tevékenységébe is. S egy ilyen kötet, bármennyire is nem „teljes”, bevilágít az egyetemi oktató műhelyébe is, s mint oktatástörténeti dokumentum is figyelmet érdemel. Az irodalmi modernség (tágabban: a magyar modernitás) egy fölfogása körvonalazódik a gyűjteményben.

” A könyv, ha jól számolom, 48 írást ad. Ezek egy része „csak” kritika, azaz mások eredményeinek rekapitulálása, mérlegre helyezése és a saját értelmezés kereteibe való integrálása, de, éppen ezáltal, a szerzői horizont tágításaként vagy egy-egy ponton megerősítéseként értelmezhetők. Ha a tematikai sokféleség csomópontjait keressük, néhány csomópont jól azonosíthatóan kirajzolódik. Az egyik csomópont a *modernség*, *modernizáció*, *modernitás* kérdésköre köré szerveződik. A másik, mivel a szerző itt sem tagadja meg önmagát, a *Babits-életmű* – három különböző, de komplexen dimenzióban is. A lírikus Babits, a prózaíró Babits és a Babits-recepció jelentős súllyal (14 írással) van jelen a kötetben. Megfogható, mert önálló fejezeteket is kapnak, az „autobiografikus emlékezet” és a „professzionális olvasat” kér-

dései is. Ha e csomópontok összetartó, közös vonatkozásaira figyelünk, azt sem nehéz felismerni, hogy Sipos Lajos irodalomtörténeti gyakorlatában az irodalom kontextuális felfogása érvényesül, és a szociokulturális szempontok rendre megjelennek az értelmezésben. Ez egyebek közt azzal jár, hogy az írások egy részében az irodalmi intézményrendszer elemei, például irodalmi folyóiratok, társaságok is közvetlenül tematizálódnak, sőt – *horribile dictu* – szempontként még a „nemzet” kérdésköre is fölmerül. (A kötet nyitó írása például már címében is a *Nemzetfogalom és irodalom* viszonyát tárgyalja.) Van értelmezői irány (az ELTE bölcsészkarán is, ahol maga Sipos is dolgozott), amelynek nézőpontjából ez a megközelítés „konzervatívnak” számít. A kontextuális értelmezést én, a rendszerváltást követő másfél-két évtized vezető irodalomtörténészével ellentétben, sem korszerűtlennek, sem konzervatívnak nem tartom, sőt – a posztmodern fordulat hitelvesztésének nyilvánvalóvá válása ismeretében – egyenesen rehabilitálandónak vélem. (Ez a rehabilitáció, bizonyos területeken, de egyelőre többnyire csak hallgatólagosan, csöndben, már folyik is.) Sipos Lajos szemléletének azonban, ettől függetlenül, vannak bizonyos konzervatív vonásai. Számára a modernség „klasszikus” változatának konzervatív színezetű variációi az igazán vonzóak. Ez azonban, függetlenül saját nézőpontunktól, teljességgel legitim irodalmi opció. Helye (s szerepe) van a nap alatt. Ez az opció Sipos Lajosnál alighanem alkati és ízlésbeli, de ugyanakkor, ezektől persze egyáltalán nem függetlenül, szakmai „hozadék” is. Mint Babits-kutatót ugyanis maga a vizsgált életmű uralkodó karaktere is ilyesféle irányba terelte. Mert megítélésem szerint a Babits-életmű legalább két, jól érzékelhetően különböző karakterű részre tagolódik. Az 1919 előtti kb. másfél évtized a felszínre robbanó, diadalmaskodó magyar irodalmi modernség egyik radikális változata, egyben egyik csúcsteljesítménye. Az 1919 utáni, kb. két évtized termése viszont nemcsak egyenetlen színvonalú, de szignifikánsan „konzervatív” színezetű. Babits természetesen nem adta föl teljesen 1919 előtti alkotói önmagát (ennyiben a konzervatív minősítés idézőjelbe kívánkozik), de alkotásmódját tekintve is, politikai és kulturális preferenciáit tekintve is „korrigálta” és visszafogta magát. Megkötötte a maga – részleges – „kiegyezését” az új történeti szituáció uralkodó logikájával. (Erre a „klasszicizálódásra” már sokan felfigyeltek, de értelmezése egyelőre nem jutott nyugvópontra.) S ezt a „kiegyezést” közvetlen, direkt formában csak pályája (s élete) vége felé mondta föl. Az életmű ’19 utáni szakaszának nagy versei így e kiegyezésnek egyszerre kifejezői és (egy másik, mélyebb síkon) megtagadói, belső feszültséggel telítettek. Sipos, aki „hivatalból” is a Babits-megismerés és -megértés aktivistája, értelemszerűen nem maradt, nem maradhatott megérintetlen e „második” Babbitstól. És Sipos Lajos bizonyos „konzervativizmusa”, ha jól belegondolunk, valójában a *mainstream* értelmezéstől való realisztikus distanciálódás számlájára írható: *nyitottság* az irodalmi színpad nem kellően méltányolt fejleményei iránt. (Itt elsősorban a népi irodalom bizonyos alkotói, pl. Tamási Áron iránti vonzalmára kell gondolnunk, vagy az olyan speciális képletek, mint Cs. Szabó László vagy a még nála is rendhagyóbb Berda József iránti „megértésére” és méltánylására.) De úgymondhatnánk, opciója nem elméletfüggő logikai derivátum, hanem „olvasói” ízlésválasztás gyakorlati eredménye.

Az elméletektől való kizárólagos függés ilyen gyakorlatias, a szöveg olvasására és a kontextus figyelembe vételére alapozott föllazítása és korrekciója persze bizonyos „elméletész” pozícióból (Takács József ironikus, de találó kifejezése ez) kárhózzatható. E ponton azonban a kritikát megint hatálytalanítani kell. Az irodalom olvasása, értése és magyarázata semmiképpen nem szűkíthető le elvont doktrínák szolgálai követésére, pláne nem azonosíthatók az-

zal. Az elméletültengés az irodalommagyarázatban (is) jellegzetes későmodern intellektuális „rendszerprogramhiba” (hogy a jellemzéshez számítógépes argót hívjunk segítségül).

Sipos Lajos, e könyve tanúsága szerint is, természetesen nem érzéketlen az elméletek iránt. Érdeklődése és tájékozottsága e téren terminológia-használati szinten (pl. referencialitás, fikció, imagináció), teoretikus szerzők hivatkozása szintjén (Wolfgang Iser-től Kulcsár Szabó Ernő-ig), kérdésfelvetések és -válaszok szintjén is tetten érhető. Reflektál is az elméletekre – de a maga módján. A 17. oldalon, fontos összefüggésben s zárlati pozícióban hosszan idézi például Szilágyi Domokos versét, hogy nyomatékosíthassa: „Minden véges: megalkuvás”. S Orbán Ottó *Vojtina recepcióesztétikájának* hosszas idézetével nyílt elméleti polémiát is lefolytat, természetesen megint csak a maga szerény s visszafogott módján. De amit Orbántól idéz, az nagyon is ütős. A vers két passzusát magam sem állom meg, hogy itt ne idézzem. Az egyik: „nincs szebb mint a bíbor alkonyatban hazafelé tartó tanzemélyzet / a lenyugvó nap-sugárban / meg-megcsillan érc sisakjuk és kengyelvasuk / kezükben kétélű kard az *átértékelés* / senki sem műveli nálunk magasabb szinten az elméletet / *márpedig az elméleten múlik minden* / elmélet nélkül a vers csak a bolygó hollandi hajója” stb. (26) A másik: „reflektálunk egymás textusára / ami mindkettőnknek előnyös / köztudott, hogy / *a reflektálatlan textus nem üdvözül* / a reflektált viszont igen” (27). A vers iróniája minden prózai argumentációnál világosabbá teszi a teoretikus stiklit. S – közvetve – Sipos Lajos állásfoglalását is.

A szerző azonban nem teoretikus, hanem – filológiai rekonstrukciókra építő – irodalomtörténész, aki a maga választotta területeken az irodalom történéseinek elmesélhetőségét teremti meg. Akkor van elemében, amikor konkrét adatokat hoz felszínre és rak össze valamely folyamat leírása vagy valamely probléma megértése szempontjából. S ilyenkor, nagyon helyesen, az irodalmi processzus megvilágítása érdekében *echte* irodalmi adalékokat éppúgy mozgósít, mint irodalminak aligha mondhatókat (pl. Szamuely Tibor terrorbejelentő és -igazoló beszédeiből). Ezek a csakugyan nem-irodalmi adalékok azonban a *par excellence* irodalmi megértést segítik elő – a példának főlhozott Szamuely-szövegek például Babits 1919-ben bekövetkező magatartásváltásának megértését. Azt a nagy és sokrétű empirikus anyagot, amelyet e kötet tanulmányai felszínre hoznak vagy célirányosan megmozgatnak, persze, egy rövid recenzióban nemcsak rekapitulálni, de még illusztrálni sem nagyon lehet. De hangsúlyozandó, Sipos erényei ebben keresendők. Ez az anyagfeltáró és -megmozgató, összerakó gyakorlat a könyv legfontosabb (és semmiféle elmélettel nem helyettesíthető) hozadéka.

Ilyen szempontból természetesen a Babits-tanulmányok említendőek elsősorban, s nem csak a három Babits-fejezetbe sorolt írások, hanem azok is, amelyek más fejezetekben kaptak helyet. Például *A Nyugat „csendes válsága” 1923-ban* című, amely az első nagy fejezetben, a főleg intézménytörténeti értekezéseket adó részben olvasható. Ez elsődlegesen „folyóirat-történet”, s *pars pro toto*, mutatja a rekonstrukció lehetőségeit. Babitsról szól, akit Sipos nagyon jól ismer, de nem önmagára zártan, izoláltan, hanem kontextusban. Méghozzá olyan kontextusban, Babitsnak Osváthoz, a Nyugathoz és a szerkesztéshez való viszonyában, amely túlmutat a költő élet- és pályarajza adott epizódján. Fontos ismereteket kapunk Osvátról, szerkesztői gyakorlatáról, s a kontroverzia bemutatásával magáról a Nyugatról, a modern magyar irodalom egyik legfontosabb, ha nem a legfontosabb intézményéről. A fölszínre hozott adatok, külön polémia nélkül is oszlatják például az Osvát-legendáriumot, s csak fájlat-hatjuk, hogy ez a tanulmány nem hosszabb, részletezőbb. A probléma, amelyet a tanulmány

tárgyal, megérné a még részletezőbb bemutatást. Az, hogy Sipos Lajos közben picit elnézőbb Babits iránt, mint amit az adatok mutatnak, némileg érthető – a több évtizedes munka során oly közel került „tárgyához”, hogy akkor és abban is azonosul vele, amikor s amiben nem kel-
lene. Az 1923-as válság kapcsán nem ártott volna például utalni arra, hogy a *Timár Virgil fia* közlését Osvát nem – egyébként csakugyan létező – merevsége miatt ellenezte, de a regénybe épített méltatlan és értetlen Igotus-karikatúra miatt is. S amikor Osvát a kezdeti Nyugat hagyományait védte, nemcsak érzéketlen volt bizonyos változásokra (ahogy a tanulmány állítja), de mentes attól az igazodástól is, amit Babits viszont nem tudott elkerülni. (Sok vonatkozásban azonos karakterű írás a *Móricz és Babits a Nyugat szerkesztőségében* című is. S általánosítva is elmondhatjuk, hogy az első fejezet több szövege a Babits-kutatás nézőpontjából is közvetlenül is fontos.) A három Babits-fejezet, értelemszerűen, megkerülhetetlen a Babits-értelmezés számára. A lírikust bemutató három írás három metszetben voltaképpen a teljes pályáivet lefedi, bemutatva a készülődő költőt, a nagy verseit megírót és a kései „önértelmezőt”. A prózaíró Babitsnak szentelt öt tanulmány fontossága is nyilvánvaló, s külön hozadéka e blokknak, hogy nemcsak a regény- és novellaíró kap itt bemutatást, de a levelező is. (N. B. A Babits-levelezés kritikai kiadásának *spiritus rectora*, szervezője és motorja Sipos Lajos! S alighanem az ő munkatárstoborzó és -nevelő szerepének, fáradhatatlanságának is az eredménye, hogy az életmű kiadásának ez a rész a legjobb állapotban lévő, legtovább jutott részre.) A Babits-recepciót illusztráló hat írás voltaképpen hat műhelytanulmány a Babits-monográfiára régóta s tudatosan készülő szerzőtől. S mindezt mutatja, hogy e fejezet olyan könyveket mutat be és helyez mérlegre, mint Rába György két könyve (kismonográfiája és tanulmánygyűjteménye), Nemes Nagy Ágnes esszékönyve, Kelevéz Ágnes nevezetes munkája (*A keletkező szöveg esztétikája*) vagy a Jankovics József válogatta Babits-értekező próza gyűjteménye. S a blokk záró darabja, „*Mindig lesz benne felfedezni való*” címmel átfogóan vázolja föl a recepció történetét.

Nagy értéke a könyvnek a második fejezet tíz tanulmánya is. Ezek a zömmel nem hosszú írások elsősorban azért fontosak, mert nemcsak a szerző szakmai érdeklődésének irányairól vallanak, de rendre olyan életművekre irányítják a figyelmet, akik a magyar irodalom történetének érdemes alkotói, de nem igen kapták meg azt a figyelmet, amelyet megérdemelnének. (E megállapítás érvénye alól csak Karinthy lóg ki, aki e blokkban szerepel, de – a többiekkel ellentétben – kanonikus pozíciója erős, s a jelek szerint erősödőben is van.) Sipos Lajos azonban egy-egy részlet kidolgozásával vagy tömör és informatív kisportréval e fejezetben olyanokat mutat be, mint Czóbel Minka, Kaffka Margit, Berda József, a pályakezdő Weöres Sándor, Tamási Áron, Rónay György, Cs. Szabó László, a „regényíró” Fenyő Miksa vagy Tamkó Sirató Károly. Feledésre hajlamos, múltját gyakorta méltatlanul kezelő kultúra a magyar – e blokk már csak a kollektív amnézia feloldási kísérletei miatt is méltánylást érdemel.

A könyv ötödik fejezete „az autobiografikus emlékezet” kérdéseit járja körbe. Ebbe a blokkba csak négy tanulmány tartozik, de négy olyan önéletírás kerül itt képhez, amelyek nagyon különbözőek, és mintegy kijelölik a lehetséges problémák határait: Kazinczy Ferencé, Gyergyai Alberté, Tamási Ároné és Tamási Gáspáré. E témakör jellegzetes határhelyzetet tükröz: minden önéletírás valamiképpen a történetírás, ha tetszik, a való elbeszélésének része, de a történet elbeszélése egyben az irodalom része is. A referenciális és a fiktív, bár esetenként változó arányban és szerkezetben, de mindig jelen van, méghozzá egymásba kapcsolódva „az autobiografikus emlékezet” szövegeiben. Ez a kettősség, ez az ide is, oda is tartozás

a szövegalkotás határhelyzetébe enged bepillantani – az önéletírás az irodalom *borderline-szindrómája*. Az irodalom kontextuális felfogása szükségképpen vezet el ide (is), hiszen az irodalom és a nem-irodalom határvidékén mozogva éppen az irodalom mibenlé-tének mélyebb magyarázata felé nyílik így egy ablak. Utólag, azt kell mondanom, értelemszerű, hogy Sipos Lajos kutatói gyakorlatában e kérdéskör is terítékre került, s bemutatja néhány változatát, s elméletileg is reflektál rájuk.

A hatodik fejezet, amely a „professzionális olvasás” bemutatását ígéri, voltaképpen a szerző könyvkritikáinak egy csokra. (A könyv címében a „párbeszédek” szó valószínűleg e blokkra utal – a modern magyar irodalom kutatója ugyanis itt a modern magyar irodalom kutatásainak eredményeivel szembesíti magát s olvasóit. Ennyiben jellegzetes dialógushelyzetről van tehát szó.) Kritikáit azonban Sipos Lajos nem ötletszerűen írta meg s gyűjtötte egybe. Jól érzékelhető, hogy olyan témákról és olyan feldolgozásokról referál, amelyek muníciót szolgáltatnak a Babits-kutatónak az irodalmi kontextus megértéséhez. Így az első kritika például mindjárt két, Osvát Ernőről szóló könyvre reflektál, majd Király István egyik Ady-monográfiája, Kenyeres Zoltán ugyancsak Adyról írott könyve, majd G. Komoróczy Enikő Kassák-könyve következik. S utánuk még több, horizontját tágító vagy megerősítő, a Babits-kutató számára tanulsággal szolgáló mű rekapitulálása olvasható. Az ismertetett művek szerzőit áttekintve az is kiderül, nemcsak a témák, de – többnyire – a szerzők is fontosak Sipos Lajos számára. Irodalomtörténeti preferenciáit ismerve nem véletlen, hogy professzortársának, Kenyeres Zoltánnak két kötetét is recenziálta (az Ady-kötet mellett a Weöres Sándorról írottat is), hogy Rónay László eredményeire is figyelt, s hogy a fiatalabbak közül éppen Gintli Tibor válogatott tanulmányait méltatta figyelmére. Választásai őt magát, érdeklődését és beállítódását is jellemzik.

A könyv empirikus anyaga, a szerzői ítéletek, a Sipos Lajosra jellemző interpretációs stratégia részletekbe menő bemutatása természetesen itt megoldhatatlan. Csak általánosságban lehet utalni rá, hogy van, amivel e sorok írója teljes mértékben azonosulni tud, s természetesen vannak olyan mozzanatok is, amelyekkel nem. Utóbbiak az ismert empirikus anyag különbségeiből, diszkrpanciáiból, de olykor szemléleti különbségekből is adódnak. Itt egyetlen, talán nem teljesen lényegtelen momentumot emelnék ki, vitatémaként. A könyv címe „modernitásokról” beszél, így, többes számban. Értem, vagy szerényebben fogalmazva, érteni vélem e többes számot, de magam másként közelítenék e kérdéskörhöz. A modernitás megítélésem szerint egyetlen, egységes, mondhatnánk, globális kulturális fejlemény, amely idő s földrajzi tér szerint igen sokrétű és változatos modern kulturális (s nem mellékesen: irodalmi) alakzatokat fog egybe, s lényege éppen ennek az *integratív szerepnek az egyneműsége*. A modernitás, mint „nyugati” fejlemény, a kiterjedő és mégis egységesülő (globális) kapitalizmus olyan kulturális leképezése, amelynek legfőbb szerepe, úgy hiszem, a burjánzó sokféleség, a variációgazdagság egységesítése, az *alaplogika* szerint. De úgy, hogy ez a homogenizáció nemcsak az egy lineáris sorba illeszkedő variációkat, de a szemben álló, szélső pólusokat – például a modernt s az antimodernt is! – a maga kereteiben tartja, s e keretekben működteti.

Sipos Lajos könyve, úgy, ahogy van, érdekes, hasznos és tanulságos könyv. S külön értéke, hogy – amennyire meg tudom ítélni – e könyv a nagy, összegző Babits-monográfiát is előké-szíti. Egyféle tereprendezés ez a főműhöz, amely a szerző műhelyében már érlelődik.